

Jankovics Marcell

Újév

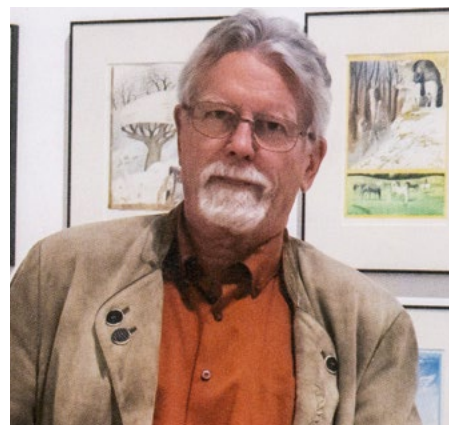
Naptárunk hármassal alapja a Föld tengelyforgása (nap), a Hold Föld körüli keringése (hónap) és a Föld Nap körüli keringése (év). Naptárt készíteni azért nehéz, mert ez a három időegység egész számokban kifejezve összegeztethetetlen. A tetejében a régi csillagászok még az egyes időegységek hosszát sem tudták pontosan megállapítani. Az egyeztetési nehézségekből és pontatlanságokból adódó csúszások kiigazítására a naptárkészítők időről időre szökőnapokat, -hónapokat kénytelenek beiktatni. Kivétel ez alól a kizárólagosan holdévekben számoló muszlim naptár. A fejlett naptári rendszerek a holdhónapok és a napév egyeztetésén alapszanak (luniszoláris naptárak), mégis eltérnek egymástól a számítások pontosságának foka, a szökőnapok, -hónapok beiktatásának helyi gyakorlata szerint, továbbá azért, mert a naptár a munka és vallásgyakorlat alapja (volt). A vallásos ünnepek mindig és mindenütt a gazdasági tevékenység éves ciklusához igazodtak az éghajlati viszonyoknak megfelelően. Mindez vonatkozik az év kezdőnapjának megválasztására is.

Eredetileg, ahol a luniszoláris naptár volt mérvadó, ott az évet a négy naptári fordulópont valamelyikén, vagy az ahhoz legközelebb eső „holdnapon”: újhold vagy éppen telihold alkalmával kezdték (babiloni, zsidó, perzsa, görög, római és keresztény újév), illetőleg azok félidejében (kelta és kínai újév).

A január 1-i évkezdés szokását a rómaiaktól örököltük. A hagyomány és Ovidius szerint a Numa királynak, Romulus utódjának tulajdonított naptárreform tette a téli napforduló utáni Januariust az év első hónapjává. A valóságban sokáig több

újévvvel számoltak. A consulok „évet nyitató” hivatalba lépésének ideje például egészen i. e. 153-ig március idusának tájára esett, csak azt követően helyezték át január 1-re. Ám a római szokások tanúsága szerint bizonyos évkezdő jellege január 1-nek is régóta megvolt. A polgári évet a Saturnalia ünnep (december 17-23.) zárta le, s ennek „tizenkettedére” január 1-re, Janus isten orgiasztikus ünnepére esett a római „karácsony”, amennyiben ekkor ajándékozták meg az emberek kölcsönösen egymást, és szerencsét hozó örökzöld olaj- vagy babérággal díszítették fel otthonaikat. A kettősséget végül is Julius Caesar naptárreformja számolta föl (i. e. 46), ezután került a római újév véglegesen január 1-jére.

A keresztény egyház sokáig idegenkedett attól, hogy a pogány római szokást átvegye. A középkori Európa többféle, de jellemző módon téli, illetve tavaszi évkezdetet ismert. Ilyen volt december 25., Jézus születése, a mindenkorli húsvét szombatja, a március 25-ére eső Gyümölcsoltó

Boldogasszony napja. Egyes jelekből arra következtethetünk, hogy a már keresztény magyarok sokáig karácsonykor ünnepelték az újévet. Ennek egyik jelképes nyoma, hogy első királyunkat karácsonykor koronázták. 1000 december 25-ét mint az új évezred, egyben az 1001. év első napját az új keresztény állam születésnapjává tenni méltó választás volt.

Karácsony újév volta megőrződött a régi magyar hónapnevekben, melyek a hónap legjelentősebb ünnepére, szentjére utalnak. Ez akkor válik érthetővé, ha a hónapokat nem a mostani hónapok első napjától számoljuk, hanem az előző hónap utolsó dekádjának (10 napjának) fontos ünnepnapjától. Újévnél maradván január 1. helyett december 25-étől. Karácsony hava az első hónap, Boldogasszony hava a második (febr. 2. Gyertyaszentelő Boldogasszony). Áprilist Szent György havának nevezték Szent György-nap (ápr. 24.), júniust Szent Iván havának Szent Iván-nap (jún. 24.), augusztust Kisasszony havának a szeptember 8-i Kisasszony napja után. Szeptember a 27-i Szent Mihály-nap után kapta a nevét, októbert viszont a november 1-jei Mindenszentek után nevezték Mindenszent havának, november a 30-i Szent András-nap után Szent András havának. Áruklodó, hogy némely hónap a következő hónap kezdő ünnepéről kapta a nevét.

A Julianus-naptárt amúgy használó egyház végül elfogadta január 1-jét az év kezdőnapjának, de előbb keresztény ünneppé, Jézus körülmetélésének ünnepévé tette. Zsidó szokás szerint a körülmetélést a születést követő nyolcadik napon kell végrehajtani a fiúgyermeken, január 1. pedig Jézus hivatalos születésnapjától számítva épp a nyolcadik napra esik. Erre utal az újév kiskarácsony, karácsony nyolcada elnevezése. Körülmetélés latinul circumcisio: innen a naptár egyik régi neve: csízió.

A szólás: „érti a csíziót” a tájékozott emberre, lényegében a naptárt ismerő tudós elmére vonatkozott.

A január 1-i évkezdetet XIII. Gergely pápa naptárreformja tette általánossá a katolikus országokban (1582). A görög vallású és a protestáns államok azonban még sokáig ellenálltak a „pápista újításnak”. Anglia például csak a 18. század közepén igazodott az új naptári rendhez, Oroszországban pedig a szovjethatalom vezette be a gregorián naptárt. Az ortodox újév ma is a régi naptár szerinti január 1-jére, a mi naptárunk szerint január 13-ára esik.

A vallás és a kalendárium közti szoros kapcsolatra vet fényt - ezen belül arra, hogy a naptárkészítés és -korrekció, eredetileg az égi mozgások megfigyelése mindenkor (fő)papi kötelesség és előjog volt -, hogy kikhez fűződik az elmúlt kétezer év két sikeres naptárreformja. Julius Caesar azzal nyerte el a jogot a római naptár megreformálására (már ez a szóhasználat is vallásos tartalmat sejtet: lásd reformáció), hogy a jelzett évben ő lett a birodalom főpapja, Pontifex Maximus. XIII. Gergely pedig az összes pápával egyetemben az ő rangban egyenes ágú keresztény örökös. A római pápa latin címe ma is Pontifex Romanus. A pápai jelvények: az arany-ezüst címer, illetve zászló, a tiara és a kulcsok alapvetően naptárkészítésre utaló szimbólumok. Az arany és az ezüst a Nap és a Hold hagyományos „fémzíné” a kettő együtt a luniszoláris naptár feletti hatalmat jelképezi. A tiara három abronsa a Föld naptári szempontból meghatározó szélességi köreit: a Ráktérítőt, az Egyenlítőt és a Baktérítőt jelképezi, míg a jelképes kulcsok a „mennyei és a pokol kapuinak”, a Tejút és a nappálya keresztződéseibe eső téli és nyári napfordulói kapuknak a zárját.

Megjelent Magyar Krónika 2021/1